

**UNICATE, RARITĂȚI, CURIOZITĂȚI...
DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE**

– contribuții bibliografice și istorico-literare –

Theodor ROGIN

Résumé: Par cette suite d'articles qui s'attache(nt) simultanément à l'histoire et à la critique littéraires, nous nous sommes proposés à signaler quelques titres qui ne se retrouvent jamais dans la bibliographie accompagnant leurs auteurs dans les dictionnaires spécialisés.

Nous commençons par l'humoriste **Neagu Rădulescu** (1912-1972), ci-présent par un album grand format dont la date exacte de parution reste incertaine, mais qu'on peut toujours placer dans les années '30 du XX-e siècle. Les caricatures de **Gall** – une possible signature *artistique* de Neagu Rădulescu lui-même, l'auteur *déclaré* des textes – ont pris pour cibles des personnages fameux de la vie politique roumaine d'entre-deux-guerres: Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, Alexandru Averescu (maréchal), Ion Mihalache, Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Stere, Iuliu Maniu (et d'autres, pas encore identifiés). L'impact visuel en est toujours amusant, tandis que le sous-texte de la satire s'avère pour nous – „témoins” tardifs d'une réalité révolue – assez difficile(ment) à saisir.

Il suit deux livres parus en Italie, en 1929, voués à faire connaître aux lecteurs occidentaux (italiens) deux importants écrivains roumains: **Ion Agârbiceanu** (*Due amori/ Deux amours*, récits) et **Cezar Petrescu** (*La Sinfonia fantastica/ La Symphonie fantastique*, roman). Mais c'est celui qui signe les préfaces de ces œuvres qui nous a intéressé avant tout – un poète, prosateur et essayiste très visible à l'époque, mais que le Temps a cruellement effacé de la mémoire collective: **Augusto Garsia** (1889, Forlì – 1956, Florence). Les citations que nous avons tirées de ses textes votifs ont pour but de souligner le (haut) degré de compréhension du critique italien par rapport à

des styles littéraires fort différents, marqués originairement par la même fatalité: le caractère vernaculaire de la langue roumaine.

Le dernier titre de la présente démarche bibliographique – ayant toujours „orgueil” de découverte – c'est le poème *Das wiedergefundene Lachen/ Le (sou)rire retrouvé*, écrit et publié en 1933, à Timișoara, par **Else Kornis** (1889, Prague – 1983, Ottmaring, Allemagne), connue notamment en tant que traductrice en allemand de la poésie roumaine des années '50 - '70. Un texte à enjeu moralisateur, mais qui ne saurait pas être ignoré comme parabole d'un canevas historique tourmenté: l'ascension du nazisme, avec ses atrocités à venir contre le „peuple élu”, contre l'humanité toute entière.

Mots-clés: caricature, traduction, bibliographie, Neagu Rădulescu, Ion Agârbiceanu, Cezar Petrescu, Claudiu Isopescu, Augusto Garsia, Else Kornis.

Pas în doi

Neagu Rădulescu (1912-1972) a fost un umorist și caricaturist cu un condei foarte „afurisit” și, potrivit mărturiilor rămase, bine „prizat” în ultimii ani de liberalism interbelic, dacă ar fi să ținem cont fie și numai de faptul că a frecventat cenaclul, dacă nu exclusivist, în tot cazul select(iv), al lui E. Lovinescu. Primul titlu *atestat* din bibliografia lui Rădulescu este volumul de proză scurtă *Dragostea noastră cea de toate zilele* și a ieșit de sub teascuri în 1934 (Premiul Societății Scriitorilor Români). Ultimul din România „veche” va vedea lumina tiparului în 1947, anul în care coroana regală de pe „fruntea” țării avea să fie înlocuită cu însemne dintr-o „heraldică” străină. Titlul cărții: *Paiațe*. Până în 1968, editurile noastre nu-i vor mai publica nimic.

Iată, însă, că Biblioteca Academiei Române posedă un (fel de) album care nu se regăsește *niciodată* în bibliografia aferentă fie articolelor de dicționar, fie materialelor *on line* consacrate acestui autor: **20 caricaturi de Gall. Text de Neagu**. Ca informații „editoriale”, ni se oferă, imprimare pe o pagină de final nenumărată și pe ultima copertă: Tipografia „Dimitrie Cantemir”, Prel.[ungirea] Polonă, 15, București. Clișee: Luceafărul. Anul nu figurează niciunde, dar Registrul topografic al BAR consemnează intrarea acestui titlu în fondurile instituției în 1932, deci anterior anului considerat până

acum ca fiind cel al debutului (1934)¹. Pe Gall, celălalt „contribuabil” la duo-ul auctorial, l-am identificat drept **Hamy Gall**², fapt cu atât mai incitant cu cât lui Neagu Rădulescu i s-a atribuit, uneori, pseudonimul... Gall. Or, stilul grafic al lui Rădulescu și cel al caricaturilor din lucrarea adusă în discuție sunt relativ înrudite, dacă ești dispus s-o admiti cu spiritul deschis; dacă nu, vei merge pe ideea că seamănă, dar nu ... răsar(e). Nici ipoteza privind așa-numitul „esprit du temps” nu poate fi trecută cu vederea. De altfel, cartea, în format bibliotecăresc III, debutează cu o „prezentare” – *Ușe cu zăvor* – pe care Neagu Rădulescu i-o face ipoteticului său *alter-ego* artistic, prezentare din care nu aflăm, practic, nimic. Iar textele, toate câte urmează, ridiculizează, *step by step*, figuri emblematică pentru viața politică românească din deceniul al patrulea. Atât ele – textele –, precum și „portretele” însoțitoare se vădese într-atât de sardonice-ireverențioase, încât n-ar fi de mirare ca albumul să nu fi beneficiat de o circulație prea largă. Vreți să știți pe cine îi iau în bășcălie cei doi? O!, minunați-vă, dară: Nicolae Iorga (*E-sus pe cruce*), Constantin Argetoianu (*Bébé*), Alexandru Averescu (*Act final* – fig. 1), Alexandru Vaida-Voevod (*Voevod gădilăreț*), Ion Mihalache (*Ion*), Constantin Stere („urs” hirsut și fără titlu), Vălcovici³ ș.a.m.d. (Câțiva din cei supuși șarjei pamfletare sunt mai greu de identificat din perspectiva celor de azi, care nu le-au fost nicicând contemporani, dar și pentru că trăsăturile „originalului” sunt reinterpretate/alterate – uneori, prin *zoomorfizare* – fig. 2, 3).

Concret vorbind, caricatura care însoțește cea de-a doua schiță (*E-sus pe cruce*). Tragedie în 4 acte de Niculaie Iorga) îl înfățișează pe însuși „profetul neamului”, răstignit și ... ciugulit de corbi. Urmează Constantin Argetoianu (*Bébé*), costumat în arlechin, ca unul care și-a dus nepoții „cu picioare strâmbe” la moși. Fiind vorba de un politician notoriu, substratul batjocurii e și el unul politic – nepoții fiind, desigur, membrii partidului său (PNL). Mareșalul Averescu, militar glorios, dar politician lipsit de vocație (nu și de ambiții în

¹G. Călinescu însuși îl încadrează la „Momentul 1932”, în *Istoria literaturii române*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 844.

² După: Andreescu, Anca, Radu, Mariana, *Caricaturişti români în colecțiile Bibliotecii Naționale a României*, București, 2013, p. 12.

³ Victor Vălcovici (1885-1970), matematician și om politic, ministru al Lucrărilor Publice în guvernul prezidat de N. Iorga (1931-1932). Membru corespondent al Academiei Române (1936), radiat în 1948. Reprimit ca membru titular, în 1965.

domeniu), e „surprins” *ușurându-se* (din spate, slavă Domnului!), sub titlul, reamintim: *Act final*. O altă schiță poartă titlul: *Hamlet Bădăcinos* (Iuliu Maniu) – insolit și aparent derutant prin determinantul asociat eroului shakespeareian. Epitetul *bădăcinos* vine de la la satul Bădăcin (jud. Sălaj), în care a văzut lumina zilei viitorul lider al Partidului Național-Țărănesc, dar poate fi și un *coup d'œil* șugubăț spre palinca de Bădăcin, ceea ce sugerează un Hamlet *afumat, amețit, abțiguit* (deși personajul astfel ridiculizat își „rostește” celebrul monolog tot cu craniul lui Yorick în mână). Sau te pomenești că mizează pe cvasi-omofonia cu un cuvânt pe care cititorul îl poate deduce și singur. Fler să aibă...!

Chiar dacă *persoanele* și realitățile care au inspirat aceste mini-pamflete au dispărut de mult, efectul satirei rămâne vivanț, recte amuzanț, fie că privim caricaturile (*personajele!*), fie că parcurgem textele (cu toată punctuația și ortografia care le desfid, cu suspectă obstinație, pe cele agreate de... Academie).

Fig. 1-3. Act final (Averescu), Cavalerul din șoșon (neidentificat), Guță Ibric (neidentificat), din vol. 20 *Caricaturi de Gall*. Text de Neagu, [1932].

Un italian pentru România

Filologul italianist **Claudiu Isopescu** și-a petrecut o bună parte din viață la Roma, unde a și închis ochii, în 1956 (născut fiind în 1894, în Moldova). În anii '20-'30 ai veacului din urmă, în calitate de lector de limba și literatura română la Universitatea Sapienza din Cetatea Eternă, a inițiat și coordonat seria *Scrittori romeni* a Editurii „La Nuova Italia” (Italia... mussoliniană), menită să-i pună la îndemâna cititorilor din peninsula pe cei mai reprezentativi scriitori români ai acelor ani.

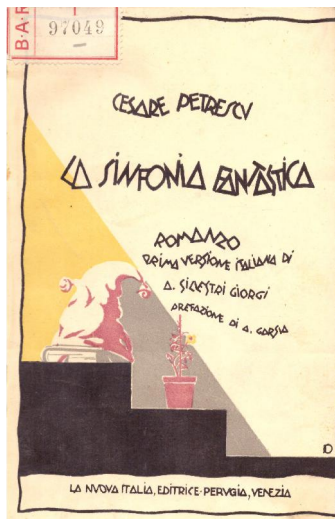
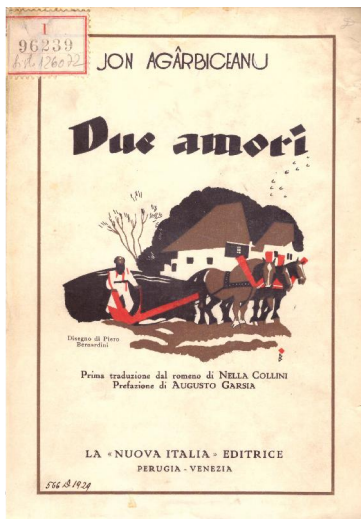
Dintr-un motiv pe care-l vom dezvălui curând, noi ne-am oprit la două din titlurile prezente în catalog: **Jon Agârbiceanu** (cap de listă, cu: *Due amori* [povestiri: *Două iubiri, Fefelega, Trăsurica verde* ș.a.]. Prima traducere dal romeno di Nella Collini), respectiv, **Cesare Petrescu**: *La Sinfonia fantastica*, romanzo. Prima versiune italiana di A.[gnese] Silvestri Giorgi, ambele apărute în 1929. Dicționarele atestă, ca an al ediției românești a romanului cezarpetrescian, tot 1929, iar această simultaneitate se arată a fi cel puțin interesantă pentru perioada la care ne raportăm⁴. Ea denotă un efort sincron de integrare a literaturii noastre într-un concert european foarte „colorat” stilistic, în care curente noi se luau la harță și la trântă cu tradiția și cu normele de orice fel.

Ce leagă aceste două titluri, dincolo de etnia autorilor și de anul publicării lor în Italia? E vorba de prefațator, același la Ion Agârbiceanu și Cezar Petrescu: **Augusto Garsia** – cu ascendență probabil spaniolă (*Garcia*), asemenea familiei Borgia/ Borja – reputat poet, prozator și critic literar, astăzi complet uitat⁵ până și de concitadinii săi din orașelul Forlì, regiunea Emilia-

⁴În catalogul *Narratori Moderni*, publicat la finele acestor două volume, mai figurează, cu titluri apărute sau în curs de apariție: I. L. Caragiale (*Il divorzio/ Divorț; Una lettera smarrita/ O scrisoare pierdută*), D. [D.] Pătrășcanu (*La Signora Cuparencu*) și Camil Petrescu (*La pazzia di Andrea Pietraru/ Suflete tari*). Pentru o informare completă în ce-i privește pe autorii români traduși în italiană, în intervalul 1903-2016, deci și în epoca de care ne ocupăm, facem trimitere la adresa de internet, consultată în data de 27 octombrie 2018: http://www.orizonturiculturale.ro/it_database1_Scrittori-romeni-in-italiano.html

⁵ Acest fapt nu justifică, totuși, absența lui din *Dicționarul enciclopedic al literaturii italiene*, datorat faimoasei Nina Façon, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

Romagna, unde s-a născut, în 1889 (decesul său având loc în același an cu al lui Isopescu, dar la Florența).

Ion Agârbiceanu și Cezar Petrescu sunt „exponenții” a două formule literare distincte: una orientată preponderent spre trecut, cealaltă – spre modernitatea prezentului ... interbelic, drept pentru care și Augusto Garsia îi tratează pe fiecare într-un „diapazon” diferit. Prefațatorul se dovedește un critic implicat în decodarea și evaluarea textului pe care a fost solicitat să-l recomande și *altora* spre lectură.

Despre Agârbiceanu afirmă că este

„un scriitor atașant, pe care ne-ar plăcea să-l întâlnim în carne și oase, tocmai fiindcă ne dă sentimentul că tot ceea ce scrie e parte din viața sa și că, dacă ne-ar vorbi, ar face-o prin vocea personajelor sale. Mai cu seamă prin vocea unui anume personaj.”⁶

⁶Jon Agârbiceanu, „Prefazione”, *Due amori*, La Nuova Italia Editrice, Perugia-Venezia, 1929, p. V, fragmente în traducerea lui Th. Rogin.

(E vorba de Dan, „veritabil patriarh primitiv într-o împărăție fermecată”, din nuvela care dă titlul volumului: *Due amori/ Două iubiri*.) După ce analizează relațiile dintre protagoniști – mai cu seamă iubirea vs. simțul datoriei – în lumea satului românesc, Garsia își mărturisește deschis admirația pentru

„marea artă a lui Agârbiceanu în a cânta plaiul transilvan; spun a cânta și nu a descrie, pentru că o face prin inflexiuni subtile, strecurate ici și colo, prin surprinzătoare viziuni revărsate din preaplînul inimii. Lucruri nu doar văzute, ci trăite la modul profund.”⁷

Augusto Garsia insistă pe legătura lui Dan cu ținutul natal – care e departe de a fi „un simbol lipsit de conținut, o idee abstractă: e Transilvania, așa cum o vede protagonistul, cu satele ei, cu casele ei, cu zborul păsărilor pe cerul senin, cu dangățul clopotelor etc.”.

Exegetul trăsesese concluzia înainte de afirmațiile de mai sus și, deci, de finalul prefeței sale: „Autorul nostru [Agârbiceanu] se vedește mai mult decât un simplu scriitor realist: un veritabil poet.”

*

Referitor la prefața romanului *La Sinfonia fantastica*, de Cezar Petrescu⁸, primele două pagini ale acesteia încearcă să-l definească pe autor în raport cu poporul *prevalentement* *agricolo* căruia îi aparține și cu moștenirea literară cultă de care este indisolubil legat (Caragiale și Eminescu), dar și în conexiune cu *trendul* literar al epocii. Cezar Petrescu e socotit un „tânăr și mare scriitor”, a cărui artă imprimă

„o nouă dimensiune literaturii române: o dimensiune țesută din intimitate, sobrietate și frământare sufletească – de altminteri, comună tuturor marilor creatori, indiferent de naționalitate, apăruiți după [primul] război”⁹.

⁷*Ibidem*, p. VI.

⁸ Exemplarul din BAR poartă dedicația olografă: „Domnului Ion Bianu, respectuos omagiu al autorului. Cezar Petrescu”.

⁹Cesare Petrescu, „Prefazione”, *La Sinfonia fantastica*, La Nuova Italia Editrice, Perugia-Venezia, 1929, p. 8, fragmente în traducerea lui Th. Rogin.

După aceasta, textul lui Augusto Garsia alternează judecăți de valoare, aplicate strict la romanul prefațat, cu alte titluri de succes din „portofoliul” lui Petrescu, fie romane (*Întunecare*), fie povestiri (*Omul care și-a găsit umbra*, cu menționarea premiilor acordate de Academie și de Societatea Scriitorilor Români pentru *Scrisorile unui răzeș*); omagii (binemeritate) la adresa activității lui Claudiu Isopescu, de propagator al literaturii române în Italia, cu laude aduse traducerii efectuate de Agnese Silvestri-Georgi, ca să revină, în ultima pagină și jumătate, la o analiză de fond a *Simfoniei fantastice*:

„În acest scurt și alert roman e istorisită minuțios, în forme de un realism viguros, întreaga dramă spirituală a celui care a pierdut discernământul între aparență și adevăr [...]; este o dramă despre monomanie, resimțită cu asemenea intensitate și pusă în pagină cu atâta sinceritate, încât îți pare că autorul însuși o trăiește mai presus de palierul pur artistic”¹⁰.

Opposte voci, Vallecchi, Firenze, 1921 (ed. II: 1940); *Voci di là dal fiume*, Battistelli, Firenze, 1924; *Voci del mio cammino*, Giusti, Livorno, 1928; *Voci del mio silenzio*, Franco Campitelli, Foligno, f.a. Sunt opusuri lirice publicate de Garsia, în titlurile cărora pluralului substantival *voci* i se conferă mereu o altă valență metaforică (cel mai frapant rămâne oximoronicul *Vocile tăcerii mele*, anticipând parcă anonimizarea *postumă* a autorului).

Fiindcă destinul public al lui Augusto Garsia aduce pe undeva cu acela al vedetelor filmului mut, pe care apariția sonorului le-a lovit cu o cruzime care nu i-a îngăduit nici măcar legendei să le supraviețuiască. Italia, asemenea întregii lumi ce renăștea din cenușa celui de-al doilea pârjol planetar, a restrâns treptat aria manifestării pentru mulți dintre aceia care se aflaseră până atunci în primele rânduri. Poetul, eseistul și romancierul, cândva așa de vizibil, a fost ulterior „condamnat” la „evanescentă” și uitare – pare-se, ireversibilă. Profund nedrept acest verdict al Timpului față de un intelectual care a știut să concentreze, într-o sentență cu „parfum” de Seneca, esența existenței umane:

În viață nu există alt adevăr decât viața însăși.

¹⁰ *Ibidem*, p. 11.

Zâmbete printre lacrimi

Din *Dicționarul general al literaturii române* (literele E-K, București, Univers Enciclopedic, 2005, p. 784-785), coroborat cu *Minipedia Iudaică Timișoreană*, aflăm că **Else Kornis** (1889, Praga –1983, Ottmaring, Germania) a fost – dincolo de un parcurs personal sinuos-dramatic –, autoare de literatură pentru copii și o prolifică traducătoare din lirica românească, în limba germană (întreprindere la care și-a asociat-o pe mai cunoscuta Lotte Berg), poezii ei predilecti fiind Marcel Breslașu, Nicolae Labiș, Nina Cassian. Aceasta din urmă a apreciat-o pe Else Kornis pentru „puritatea sufletească, viziunea clară și blândă asupra lumii” (în prefața la: *Jahre kommen, Jahre gehen*, 1964, citată de DGLR, antologie dominată de „Praga de altădată”, adică de Praga anterioară anilor '20-'40, cei în care și-au avut geneza poeziile din prima secțiune a plachetei).

Caracterizarea Ninei Cassian își aflase o confirmare *avant la lettre*, ca să spunem așa, cu trei decenii mai devreme, într-un poem în limba germană, editat de Helicon din Timișoara¹¹ în anul 1933, poem intitulat: *Das wiedergefundene Lachen/ Zâmbetul (râsul) regăsit* –, care nu apare în *nicio bibliografie* a Elsei Kornis, deci nici în sursele menționate anterior. Versurile de pe cele 7 file tipărite pe *papier-glacé* sunt însoțite de lucrări în linoleum executate de F. Gallas. Ne încumetăm la tălmăcirea câtorva din cele 20 de catrene ale acestui poem-parabolă – de un umani(tari)sm *pro domo* –, din care cititorul va desprinde singur „morală” pe care Else Kornis și-a propus s-o „ilustreze”:

„A fost cândva un om întunecat, ba chiar îngrozitor,/ pe care-l bucurau doar
aurul sclipitor și banul sunător./ Inima lui era strașnic ferecată/ el ne-ndrăgind
nimic – copil, ori cântec, ori femeie./ [...]/. Dar, iată că îngerii din cer s-au
pogorât/ și astfel au grăit: cine pe omu'-acesta tămădui-va, oare?/ Cine din
temnița-i îngustă îl va scoate?/ Cine va face un zâmbet să-nflorească pe aste
buze pline de dispreț?/ [...]/ Și uite c-o fetiță a fost aleasă/ această misie să
împlinească. [...]/ ¹²”

¹¹Informația apare într-o minusculă „pastilă”, tipărită în colțul din dreapta jos al cop. IV.

¹²Else Kornis, *Das wiedergefundene Lachen*, Editura Helicon, Timișoara, [1933], filele 1-5, traducere de Cristina Roiu și Th. Rogin.

Iar fetița îl ia de mână și-l plimbă printre semeni, ajutându-l să cunoască lumea, cu tristețile, dar și cu bucuriile ei, apelând la diverse metode pentru a-l determina să zâmbească:

„Aduși au fost jonglerii ambulanți,/ ba însuși Grock¹³ cu trupa lui,/ prin ale lor meșteșugite gaguri/ râsul să-i stârnească./ [...]”

Periplul se încheie în Țara Sfântă:

„Și-ajung apoi în Palestina,/ într-un sat de-a dreptul minunat¹⁴,/ acolo unde nu există oameni mari,/ ci doar copii senini, cu sufletul curat./ [...] Și nu știu cum, dar razele din inimile lor pornite,/ veselia, râsul și voioșia ce-o emană/ tămăduiesc a-ntregii omeniri durere,/ ei strălucind ca diamantul pe coroană./ [...] Deci, prins acum în hora'aceasta,/ în cercul copiilor – ferice,/ râde și el și lumea izbutește/ să topească de pe chipu-i pojghița de gheață./ Mereu va fi în Palestina un om/ căruia câmpia îi surâde și pe care vântul îl alintă/ în mijlocul radioșilor copii./ Dintr-un nemernic a devenit el însuși un copil”¹⁵.

¹³Grock (pe numele adev. Charles Adrien Wettach, 1880-1959) a fost considerat „regele clovnilor” și, ca atare, unul din cei mai bine plătiți artiști din categoria lui.

¹⁴E vorba de satul Kfar Jeladim, casa orfanilor, victime ale pogromului, o colectivitate administrată numai de copii, sub îndrumarea experților. (n.a. - E.K.).

¹⁵Else Kornis, *op. cit.*, filele 6-7.

De ce tocmai biblicul „pământ al făgăduinței” – Palestina? Pentru că Elsei Kornis, evreică fiind, nu-i putea rămâne indiferent anul 1933, vulnerat de preluarea puterii de către Hitler în Germania, cu toate consecințele nefaste ale acestui act politic pentru „poporul ales” și pentru istoria omenirii, în general.

Theodor ROGIN